СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ЦИФРОВА ГУМАНІТАРИСТИКА ТА ПРАВОВА АНТРОПОЛОГІЯ

ПАСІЧНИК Наталя Олексіївна - доктор історичних наук, професор старший науковий співробітник секретаріату Вченої ради (Донецький державний університет внутрішніх справ)

https://orcid.org/0000-0002-0923-9486

РІЖНЯК Ренат Ярославович - доктор історичних наук, професор Заслужений працівник освіти України завідувач кафедри загальноправових дисциплін (Донецький державний університет внутрішніх справ)

https://orcid.org/0000-0002-1977-9048

УДК 340.15:001.891:39

DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.3.41

Стаття присвячена осмисленню сучасних методологічних інновацій в історико-правових дослідженнях крізь призму цифрової гуманітаристики та правової антропології. У дослідженні показано, що цифрові інструменти (корпусний аналіз, геоінформаційні системи, мережеве моделювання, візуалізація даних) створюють нові можливості для масштабного вивчення історико-правових джерел, дозволяють виявляти закономірності розвитку правових інститутів та робити порівняльні дослідження у міжрегіональному й міжчасовому вимірах. Запропоновано концепт «цифрової історії права» як міждисциплінарної дослідницької програми, що поєднує кількісний аналіз і культурологічну інтерпретацію правової реальності минулого. У висновках підкреслюється необхідність створення національних цифрових архівів правових пам'яток, розробки корпусів для комп'ютерного аналізу, активної інтеграції українських дослідників у міжнародні digital humanities-проєкти.

Ключові слова: історико-правові дослідження, цифрова гуманітаристика, правова антропологія, звичаєве право, цифрові архіви, мережевий аналіз, GIS, «цифрова історія права».

Постановка проблеми

Сучасний розвиток гуманітарних наук характеризується методологічним плюралізмом і стрімким пошуком нових інструментів пізнання. У цьому контексті історія держави і права також переживає суттєві зміни: від класичного позитивістського опису еволюції правових інституцій до багатовимірного аналізу права як культурного, соціального та комунікативного феномена. Актуальність теми зумовлюється тим, що методологія історико-правових досліджень нині потребує оновлення, здатного враховувати як досягнення цифрової епохи, так і міждисциплінарні підходи сучасної гуманітаристики (див., наприклад, [1]).

Постановка проблеми полягає в тому, що традиційні методи історії держави і права, засновані переважно на описово-позитивістському підході, виявляють низку обмежень. По-перше, вони схильні редукувати складні суспільно-правові процеси до лінійних схем, що не відображає реальної багатогранності правових явищ. По-друге, акцент на хронології та нормативних текстах залишає поза увагою соціокультурний вимір права, його функціонування у повсякденному житті та правовій свідомості. У результаті втрачається значна частина історико-правової реальності, пов'язаної з практиками застосування норм, неформальними інститутами та локальними правовими традиціями.

Отже, для подальшого розвитку науки історії держави і права необхідно звернутися до новітніх методологічних інновацій, зокрема до інструментів цифрових гуманітарних наук та антропологічного підходу до права, що дає змогу подолати обмеження

класичної парадигми та відкрити нові дослідницькі горизонти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Упродовж останнього десятиліття в українському науковому просторі поступово формується міждисциплінарне поле, яке поєднує історико-правові студії з інструментарієм цифрових гуманітарних наук і антропології права. У межах цього поля з'являються як оглядово-методологічні праці, що переосмислюють «класичний» описово-позитивістський канон, так і прикладні дослідження, зорієнтовані на роботу з великими масивами джерел та на людиноцентричну реконструкцію правової дійсності минулого. До корпусу репрезентативних українських публікацій належать, з одного боку, статті про цифрову гуманітаристику та інфраструктуру даних гуманітарної спадщини (див. працю Л. Дубровіної та ін. [2]), а з іншого – праці з правової антропології (див. статті С. Бобровник [3] та В. Васецького [4]), а також методологічні розвідки історико-правових підходів (див. статті Т. Бондарук [5] та В. Бабкіна [6]). Сукупно ці тексти задають контури сучасної методологічної дискусії в історії держави і права в Україні.

Одним із найвиразніших напрямів оновлення методології стала поступова «інформатизація» гуманітарного знання: перехід від ізольованих каталогів до інтегрованих цифрових колекцій і баз даних, з якими можна працювати обчислювальними методами (корпусний аналіз, мережеве моделювання, просторові ГІС-реконструкції тощо). У знаковій статті [2] окреслено поняття цифрової гуманітаристики в українському контексті й роль наукових бібліотек у формуванні інтегрованих цифрових ресурсів культурної спадщини. Автори акцентують на партнерстві гуманітарних і технічних дисциплін, а також на значенні відкритих даних і стійких метаданих для дослідницької відтворюваності – вимір, критично важливий і для історико-правових студій (оцифровані акти, судові книги, універсали, законодавчі збірники). Це дослідження – одне з небагатьох україномовних праць, яке системно пов'язує інфраструктуру цифрових колекцій і методологію digital humanities (далі у тексті – DH), що робить її відправною точкою для історика права, котрий переходить до дата-орієнтованих підходів.

Дотичні ініціативи на рівні академічних інституцій (наприклад, розділи й матеріали в університетських збірниках та інституційних репозиторіях) фіксують стрімкий ріст масивів цифрових джерел, у т. ч. рукописної та книжкової спадщини, що безпосередньо питанням права і державності дає змогу: а) будувати репрезентативні корпуси нормативних і доктринальних текстів; б) здійснювати тематичне та мережеве картографування правових понять і інституцій; в) тестувати гіпотези щодо трансферів правових ідей між регіонами та епохами. Ці публікації підкреслюють, що цифрові колекції – не лише «середовище зберігання», а й методологічний ресурс для нових типів запитань (масштабний контент-аналіз, вияв шаблонів у практиках правозастосування, просторово-часові моделі) [7].

Поряд із інфраструктурним виміром, у вітчизняних юридичних журналах окреслюється «новий методологічний горизонт»: систематизуються сучасні підходи, розглядаються можливості поліметодології, підкреслюється потреба виходу за межі суто нормативістського опису. Так, в статтях В. Пекарчука [8] та В. Сівака [9] наголошено на необхідності поєднання історико-правового, соціологічного та філософсько-правового аналізу, а також на використанні інструментів кількісної та візуальної аналітики – що корелює з DH-поворотом.

Другим вектором оновлення є правова антропологія, яка в українському дискурсі все частіше позиціонується як противага редукції права до «чистих» норм. С. Бобровник в [3] підсумовує становлення й статус юридичної антропології як дисципліни, окреслюючи її предмет і методологію: увагу до людини як суб'єкта права, правових практик, уявлень і цінностей у їхньому культурному контексті. В. Васецький в [4] пропонує філософсько-антропологічне трактування, у якому центр дослідження зміщується на становище особи в суспільстві та її правосуб'єктність. Таким чином, антропологія права стає методологічним мостом між

історією права, соціальною історією й культурологією. Водночас окремі методологічні публікації в Україні тлумачать потребу поліметодології (поєднання історичного, соціологічного, філософського та порівняльного підходів) і критикують звуження історико-правової науки до нормативного опису. Серед таких огляд Т. Бондарук [5] про історико-правові дослідження в контексті нової гуманітаристики, де концепт «прочитання/переосмислення» державно-правових явищ під впливом засадничих ідей нової гуманітаристики (зокрема інтердисциплінарності та людиноцентризму) виступає ключем до оновлення методології.

Синтез DH-інструментарію та антропологічної чутливості відкриває перспективи, які вже неявно присутні у працях вітчизняних авторів. По-перше, цифрові колекції та бази даних культурної спадщини дають можливість масштабно «побачити» практики права (напр., через корпусне картографування правових концептів у регіональних збірниках актів чи судових записах, мережевий аналіз зв'язків між інституціями та особами, або ГІС-реконструкції юрисдикційних ландшафтів). По-друге, антропологічний фокус підказує, які саме змінні важливо кодувати й аналізувати – статусні ролі, ритуали, локальні норми, конфігурації влади/спільнот. У підсумку утворюється «цифрова антропологія права» – дослідницький режим, що поєднує data-driven аналіз і якісну інтерпретацію. Публікації українських дослідників, які наполягають на поліметодології та інтеграції гуманітарних і технічних підходів, фактично легітимують такий синтез [2; 6].

Суміжну лінію задають праці О. Кресіна з історії та методології порівняльного правознавства [10; 11], де послідовно наголошено на необхідності міждисциплінарної оптики та чутливості до правових традицій і правової культури. Компаративістський підхід, який просуває О. Кресін, зміцнює підвалини як цифрових, так і антропологічних інновацій: порівняльні корпуси правових текстів природно опрацьовуються інструментами DH, а антропологічний вимір дозволяє уникати «плоских» зіставлень, враховуючи локальні культурні контексти права. З іншого боку, узагальнювальні методологічні праці [6; 8] підкреслюють потребу у «програмі пізнання» правової реальності в її ґенезі та функціонуванні – теза, що добре узгоджується з проектною логікою DH (від відкритих даних – до відтворюваних досліджень) і з антропологічною увагою до практик.

Означена проблематика є актуальною і для зарубіжних авторів, чиї підходи є найбільш релевантними для поєднання DH і антропології права: Йоганна Друкер (Johanna Drucker) у курс-букі [12] формулює базові поняття DH як дисципліни, яка поєднує гуманітаристику з інструментами обробки цифрових даних, а також підкреслює епістемологічні й естетичні обмеження «чисто технічного» підходу. Для історико-правових досліджень цей підхід має два наслідкові імперативи: а) при проектуванні цифрових корпусів правових джерел необхідно ретельно формалізувати онтології правових понять і правила кодування; б) інструменти DH мають супроводжуватися методологічною рефлексією, що запобігає «технізації» інтерпретації історико-правового матеріалу.

Франко Моретті (Franco Moretti), автор концепту «distant reading», запровадив ідею аналізу культурних текстів у масштабі (масиви, статистика, візуалізації) замість класичного «close reading» одиничних джерел [13]. Ф. Моретті також демонструє, що статистичні підходи не замінюють якісну інтерпретацію, але дають іншу «масштабну» перспективу, яка дозволяє ставити нові питання до істориків права (наприклад, про поширення певних термінів, зміни жанрової модальності правових текстів, географічні варіації кодифікацій).

Селлі Фалк Мур (Sally Falk Moore) у книзі Law as Process [14] розвинула процесуальний антропологічний підхід до вивчення права, акцентуючи, що право – це не тільки формальні норми, а процеси їх виникнення, інтерпретації та застосування в конкретних соціальних контекстах. С. Мур підкреслює, що правові інститути формуються й трансформуються в процесі соціальної дії, а отже, методи дослідження мають відтворювати цей процесуальний характер (етнографічні дані, судові протоколи, усні свідчення, архівні контексти).

Синтез внесків Й. Друкер, Ф. Моретті і С. Мур формує практичну програму для «цифрової антропології права». Й. Друкер надає методологічну дисципліну DH (метадані, відтворюваність, критика даних). Ф. Моретті дає ідею масштабного аналізу корпусів («distant reading») та набори кількісних інструментів для виявлення шаблонів. С. Мур повертає фокус на процеси, практики та соціальний контекст, необхідні для якісної інтерпретації кількісних знахідок.

Попри означені зрушення, ряд викликів лишається відкритим. По-перше, дефіцит стандартизованих, дослідницькі придатних корпусів історико-правових джерел (із чіткими метаданими, нормалізованими онтологіями правових понять та стабільними ідентифікаторами) ускладнює масштабні кількісні й порівняльні студії. По-друге, антропологізація історії права потребує чіткіших протоколів роботи з «неформальними» джерелами (усна історія, приватні записи, локальні акти), щоб узгодити вимоги репрезентативності, етики та верифікації. По-третє, потрібен системний діалог між істориками права, бібліотечно-архівною спільнотою й фахівцями з даних.

Метою статті є обґрунтування наукового потенціалу сучасних методологічних інновацій в історико-правових дослідженнях шляхом аналізу можливостей цифрової гуманітаристики та правової антропології для подолання обмежень традиційних описово-позитивістських підходів і формування інтегративної методології вивчення правових явищ минулого.

Виклад основного матеріалу

Історія держави і права як наукова дисципліна має давні традиції у використанні методологічних підходів, які сформувалися ще в XIX – на початку XX ст. і визначали обличчя цієї науки протягом тривалого часу. Одним із провідних був *історико-правовий метод*, що передбачав вивчення правових явищ у тісному зв'язку з історичними умовами їхнього виникнення та розвитку. Він ґрунтувався на аналізі джерел права, нормативних актів, судових рішень, а також інституційних форм організації державної влади. Завдяки цьому методу дослідники прагнули реконструювати еволюцію державності та правових систем у їхньому поступовому становленні. Другим класичним інструментом був *порівняльний метод*, що дозволяв зіставляти правові системи різних країн і епох. Його застосування дало можливість виявляти спільні риси та відмінності у правовому регулюванні, простежувати рецепцію правових інститутів, визначати закономірності розвитку державності. У вітчизняній та зарубіжній науці цей підхід мав велике значення для дослідження античного, середньовічного та модерного права. Важливе місце посідав і *формаційний метод*, який сформувався під впливом марксистської теорії суспільно-економічних формацій. Його прихильники розглядали державу і право як надбудовні явища, що відображають економічну основу суспільства. Відповідно, історія державності подавалася як послідовність змін соціально-економічних формацій (рабовласницька, феодальна, капіталістична тощо). Цей підхід тривалий час домінував у радянській науці. Поряд із ним застосовувався *цивілізаційний метод*, орієнтований на вивчення історії права крізь призму розвитку окремих цивілізацій із їхніми культурними, релігійними та соціальними особливостями. Він дозволяв бачити відмінності між західноєвропейською, візантійською, ісламською, східноазійською правовими традиціями, підкреслював роль духовних та культурних чинників у формуванні правових систем.

Зазначені методи безсумнівно відіграли значну роль у становленні історії держави і права як самостійної науки. Вони дали можливість систематизувати великий масив правових джерел, окреслити закономірності розвитку правових інститутів, створити цілісну історіографічну картину еволюції державності. Історико-правовий метод забезпечив тісний зв'язок досліджень із джерельною базою, сформував високі стандарти критичного аналізу нормативних текстів. Порівняльний метод розширив горизонти науки, зробивши можливим міжкультурний діалог і пояснення запозичень та трансформацій у праві. Формаційний

підхід сприяв виявленню соціально-економічних детермінант правових процесів, а цивілізаційний метод – звернув увагу на культурні й духовні чинники. Водночас у сучасних умовах ці методи виявляють свої обмеження. Насамперед, історико-правовий та порівняльний підходи часто залишаються в межах описовості: вони зосереджуються на текстах законів і формальних інститутах, не завжди враховуючи практичний вимір права у суспільстві. Формаційна концепція критикується за надмірну схематичність та економічний детермінізм, який зводить багатогранні правові явища до відображення виробничих відносин. Цивілізаційний метод, попри його значення, часто недостатньо враховує внутрішню динаміку правових систем. У результаті сучасна історико-правова наука все частіше усвідомлює потребу в методологічному оновленні. Традиційні підходи залишаються важливим інструментарієм, проте вже не можуть повною мірою забезпечити аналіз складних процесів правової еволюції в умовах глобалізації, цифровізації та міждисциплінарних інтеграцій. Це відкриває простір для пошуку нових методів, зокрема залучення цифрових гуманітарних наук та правової антропології, які дозволяють глибше осягнути соціокультурні аспекти права і по-новому осмислити його історію.

Однією з найважливіших передумов використання ***цифрових методів*** у дослідженнях історії держави і права є створення *електронних архівів*. Оцифрування правових джерел – від середньовічних кодексів до модерних збірників законів – дозволяє значно розширити доступ дослідників до джерельної бази. Цифрові архіви уможливлюють швидкий пошук документів, їх систематизацію, створення метаданих та інтеграцію у глобальні бази даних. Це відкриває нові горизонти для порівняльних досліджень, оскільки історико-правові пам'ятки різних регіонів стають доступними в єдиному цифровому просторі. Важливим є і те, що цифрові архіви дозволяють здійснювати роботу з джерелами на рівні, недоступному в традиційних паперових сховищах. Зокрема, мова йде про застосування технологій оптичного розпізнавання символів (OCR), які перетворюють зображення документів на текст, придатний для комп'ютерного аналізу. Це створює передумови для корпусних і контент-аналітичних досліджень. *Корпусний підхід*, широко застосовуваний у лінгвістиці, знаходить дедалі більше прихильників і серед правових істориків. Його сутність полягає у створенні спеціальних корпусів текстів – упорядкованих баз даних, які дозволяють здійснювати автоматизований пошук та аналіз закономірностей уживання термінів, понять і правових формулювань. *Контент-аналіз* як метод вивчення смислового наповнення текстів уможливлює кількісне вимірювання та якісне осмислення правових документів у їх масиві. Для історико-правових студій це відкриває перспективу дослідження еволюції юридичної термінології, зміни акцентів у законодавстві та правотворчості, динаміки використання ключових понять (наприклад, «справедливість», «власність», «громада»). Використання цифрових інструментів дозволяє оперувати тисячами сторінок текстів, що раніше було практично неможливо.

Геоінформаційні технології відкривають новий вимір у дослідженні просторового поширення правових норм і практик. Завдяки GIS-додаткам стає можливим відображати на карті територіальні межі дії певних правових актів, розташування судових установ, зміни адміністративних кордонів у часі. Це особливо актуально для дослідження права середньовічних та ранньомодерних держав, де локальні правові звичаї перепліталися з централізованим законодавством. GIS-аналіз дозволяє побачити, як право «працювало» в просторі: де воно застосовувалося активно, де зустрічало опір, які регіональні відмінності існували. Такий підхід допомагає краще зрозуміти механізми правової інтеграції або, навпаки, правового плюралізму.

Сучасні цифрові інструменти дозволяють значно підвищити аналітичний потенціал історико-правових досліджень через використання *візуалізації даних*. Створення графіків, діаграм, інфографіки робить очевидними тенденції, які складно виявити в традиційному текстовому аналізі. Особливо перспективним є мережевий ана-

ліз, що застосовується для дослідження взаємозв'язків між правовими категоріями, інститутами чи навіть окремими особами, задіяними у правотворчості. Відповідні методи дозволяють показати, як формувалися кластери норм, як взаємодіяли між собою різні правові поняття, які центри впливу існували у правовій системі. Картографічні візуалізації також дають змогу інтегрувати результати GIS-аналізу у більш широку картину, відображаючи історико-правові процеси в динаміці та у зрозумілій для сучасного дослідника формі.

У світовій практиці вже накопичено чимало прикладів застосування цифрових методів у сфері історико-правових студій. Одним із найбільш показових є цифрові архіви римського права [15], що об'єднують тексти класичних юристів та імператорських конституцій. Використання корпусного аналізу у цьому випадку дозволяє виявляти закономірності у використанні термінології, а також простежувати, як змінювалася юридична мова залежно від політичних і соціальних трансформацій. Іншим прикладом є дослідження Koniaris M., Anagnostopoulos I., Vassiliou Y. [16], де автори формують «мережу законодавства», яка показує взаємозв'язки між актами ЄС, що процитовані один в одному. За основу вони взяли корпус за 60 років, опублікований в Official Journal of the European Union, і перетворили його на складну мережеву модель. За допомогою аналізу топологічної структури законодавчих актів можна відстежити, які документи є найвпливовішими, як еволюціонують юридичні блоки та як реагує законодавча мережа на зміни. Також автори виконали темпоральний аналіз (трансформації структури мережі в часі) та тест стійкості, щоб з'ясувати, як мережа витримує пошкодження (наприклад, вилучення ключових актів). Крім того, застосування GIS-технологій продемонструвало ефективність при вивченні середньовічних правових кодексів у Західній Європі, зокрема в аналізі поширення міських хартій та привілеїв. Візуалізація даних у вигляді карт дозволила простежити хвилі урбанізаційних процесів і їхній зв'язок із правовим розвитком.

Таким чином, цифрові методи стають невід'ємною складовою сучасних історико-правових досліджень. Вони не лише розширюють інструментарій науки, але й змінюють сам спосіб осмислення права як історичного феномена, переводячи його аналіз із площини опису у сферу багатовимірної аналітики.

Правова антропологія як науковий напрям виникла на стику юриспруденції, історії та культурної антропології і пропонує нетрадиційне бачення права. На відміну від класичних юридичних підходів, що зосереджуються переважно на нормативних текстах (законах, кодексах, судових рішеннях), антропологічний підхід розглядає право як соціокультурний феномен. Воно постає не лише системою формалізованих норм, а й живою практикою, вкоріненою у звичаях, соціальних взаєминах, колективній пам'яті, символах і ритуалах. У центрі уваги правової антропології перебувають питання: як люди реально дотримуються або порушують правила, як вони сприймають авторитет закону, які неформальні регулятори впливають на соціальну поведінку. Це дозволяє вийти за межі «мертвих» юридичних текстів і наблизитися до реального життя права. Так, дослідники B. Malinowski [17] та S. Merry [18] підкреслюють, що право є не стільки результатом формальної кодифікації, скільки способом підтримання соціальної гармонії, врегулювання конфліктів та легітимації влади. Відтак правова антропологія пропонує інструменти для міждисциплінарного аналізу права як елементу культури, ментальності та повсякденності.

Однією з головних сфер застосування антропологічного підходу є дослідження звичаєвого права. У багатьох суспільствах саме звичай, а не писаний закон, був основним регулятором соціальних відносин. Звичаєве право не лише визначало правила поведінки, а й відображало уявлення громади про справедливість, честь, порядок. У цьому контексті значну увагу приділяють також правовим практикам – тобто тим механізмам, за допомогою яких громади реально вирішували суперечки: від сходів сільських громад до судів старійшин. Не менш важливим є вивчення символіки та ритуалів у пра-

вовій культурі. Присяга, публічні покарання, обряди укладання угод чи клятвотворчі дії мали не лише юридичне, а й культурне значення, формуючи колективне уявлення про право та його авторитет. Дослідження ритуальних практик, таких як «право меча», «клятва на хресті» чи обряди судового поєдинку, дозволяють зрозуміти, як у традиційному суспільстві поєднувалися релігійні, моральні та юридичні елементи. Таким чином, правова антропологія відкриває ширший горизонт для вивчення не лише текстів законів, а й усього спектра правових проявів у культурі.

Для історії України правова антропологія має особливе значення, адже значна частина національної правової культури базувалася на звичаєвому праві та громадах як осередках правопорядку. У добу Гетьманщини важливим регулятором суспільних відносин була система звичаєвих норм, що склалася у Війську Запорозькому. Козацьке право поєднувало військову дисципліну, демократичні принципи ради та традиційні звичаї. Зокрема, ради запорожців вирішували спори, розподіляли землі, карали порушників. О.І. Гуржій наводить це як приклад функціонування права як культурної практики, а не лише системи писаних актів [19]. У дореформеній Україні сільські громади були ключовими носіями правопорядку. Вони керувалися не стільки імперським законодавством, скільки місцевими звичаями: вирішували земельні конфлікти, регламентували користування пасовищами, регулювали шлюбно-сімейні відносини. Збори селян виконували судово-арбітражну функцію. Такі практики описані, зокрема, у працях українських етнографів XIX – початку XX ст. [20].

Отже, антропологічний підхід дозволяє осмислити взаємодію права й моралі у сільських громадах, де авторитет громадської думки та ритуали (наприклад, публічне покарання, відлучення від громади) мали силу не менш значну, ніж імперські судові рішення. Завдяки цьому підходу українська історико-правова наука отримує інструмент, що дозволяє розкрити право не лише як продукт державних інституцій, а як частину соціальної ідентичності та культурної практики народу.

Взаємодоповнюваність цифрових гуманітарних наук і правової антропології при застосуванні до вивчення історії держави і права здатна посилити результати дослідницької роботи. Правова антропологія, зосереджена на вивченні права як живої соціокультурної практики, у своїй класичній формі опиралася на методи польових досліджень, аналіз звичаєвих практик та етнографічні описи. Проте сучасний розвиток цифрових гуманітарних наук суттєво розширює можливості для цього напряму. Використання цифрових інструментів дозволяє не тільки зберігати та структурувати історичні джерела, а й виявляти приховані закономірності, які залишаються непомітними при традиційному якісному аналізі.

Одним із найперспективніших напрямів є мережевий аналіз соціальних відносин у громадах на основі архівних матеріалів. Документи місцевих судів, сільських сходів, козацьких рад або купчих книг містять відомості про коло учасників соціальних взаємин, що дозволяє будувати моделі «правових мереж». Завдяки цьому дослідники можуть з'ясувати, хто виступав посередником у вирішенні конфліктів, як формувалися ієрархії авторитетів, яким був баланс між формальними і неформальними правовими практиками. Наприклад, оцифровані судові книги українських міст XVI–XVII ст. (наприклад, [21]) надають матеріал для відтворення структури міських та сільських громад і механізмів розв'язання спорів. Завдяки технологіям машинного аналізу текстів можна простежити повторювані моделі поведінки, вплив певних осіб чи родів у локальних правових системах.

Додатково до мережевого аналізу корисними є геоінформаційні системи (GIS). Вони дозволяють співвідносити правові практики з просторовими факторами: наприклад, як географія поселень, розташування ярмарків або військових укріплень впливали на поширення звичаєвих норм і формування судових округів. Це відкриває можливості для поєднання правової антропології з історичною географією та соціальною історією.

Поєднання правової антропології з цифровими гуманітарними науками сприяє формуванню нової наукової галузі – «цифрової історії права», яка об'єднує аналіз текстів, соціокультурних практик і цифрових методів обробки даних. Така інтеграція відкриває кілька важливих перспектив.

1. Масштабність досліджень – якщо традиційна правова антропологія була зосереджена на локальних громадах і обмежених джерелах, то цифрові технології дозволяють працювати з великими масивами даних. Наприклад, корпусний аналіз судових рішень або цифрових копій звичаєвих норм може виявити динаміку правової культури протягом століть.

2. Візуалізація культурно-правових процесів – використання інструментів візуалізації (мережевих графів, карт, динамічних хронологій) робить складні правові явища наочними й доступними для міждисциплінарного аналізу. Це особливо важливо для демонстрації взаємозв'язку між офіційними законами та неформальними правовими практиками.

3. Міжнародні проєкти та відкриті бази даних – цифрові гуманітарні ресурси дозволяють об'єднувати дослідників із різних країн. Уже сьогодні існують приклади цифрових архівів, присвячених історії права – наприклад, Roman Law Library [15] або цифрові бази середньовічних правових текстів у рамках європейських Digital Humanities-проєктів. Українські дослідники також отримують можливість інтегрувати власні дані у світовий науковий обіг.

4. Синтез якісного та кількісного аналізу – поєднання антропологічного підходу, що акцентує на змісті культурних практик, з цифровими методами (кількісна статистика, мережевий аналіз, GIS) створює комплексне бачення правової історії. Це дозволяє не лише описувати норми, а й оцінювати їхню ефективність, поширення, трансформацію в часі та просторі.

Таким чином, цифрові інструменти не замінюють, а саме доповнюють антропологічний підхід, надаючи йому емпіричної глибини та можливостей репрезентації. Зміст таблиці 1 підкреслює, що цифрові методи значно розширюють антропологічний підхід, дозволяючи вийти за межі локальних кейсів та вписати їх у ширший контекст «цифрової історії права». «Цифрова історія права» постає як міждисциплінарний проект, у межах якого право вивчається не лише як продукт державних інституцій, а як культурний код, втілений у соціальних практиках і водночас доступний для кількісного аналізу завдяки цифровим технологіям.

Таблиця 1. Порівняння традиційної правової антропології та цифрово-антропологічного підходу

Критерій	Традиційна правова антропологія	Цифрово-антропологічний підхід
Джерела	Етнографічні описи, архівні документи, усна традиція	Оцифровані архіви, великі текстові корпуси, бази даних
Методи збору	Польові дослідження, інтерв'ю, аналіз текстів	Текстомайнінг, корпусний аналіз, GIS, мережевий аналіз
Масштаб дослідження	Локальні громади, окремі кейси	Великі масиви даних, міжрегіональні та міжчасові порівняння
Фокус	Якісне вивчення звичаїв, ритуалів, практик	Поєднання якісного і кількісного аналізу; візуалізація закономірностей
Представлення результатів	Текстові описи, монографії, статті	Інтерактивні карти, графи соціальних зв'язків, цифрові бази знань
Можливості інтеграції	Обмежені до локальних досліджень	Участь у міжнародних цифрових проектах, відкритий доступ до джерел
Обмеження	Суб'єктивність дослідника, обмеженість вибірки	Залежність від технічних ресурсів, потреба в цифровій грамотності

Висновки й перспективи подальших розвідок

Проведений аналіз засвідчив, що сучасна методологія історії держави і права перебуває на етапі активної трансформації. Традиційні підходи – історико-правовий, порівняльний, формаційний, цивілізаційний – залишаються важливим підґрунтям, однак їхнього потенціалу вже недостатньо для адекватного відображення багатошарової правової реальності минулого. Нові виклики, пов'язані з цифровізацією науки та посиленням міждисциплінарних зв'язків, актуалізують потребу в методологічних інноваціях. У цьому контексті ключове місце посідають цифрові гуманітарні науки й правова антропологія. Перші забезпечують інструментарій для роботи з великими масивами даних, їхнього аналізу та візуалізації, дозволяють виявляти закономірності у розвитку правових явищ, які залишаються поза увагою традиційних методів. Друга – розкриває право як культурно-соціальний феномен, що існує не лише у вигляді писаних норм, але й у практиках, звичаях, символах та ритуалах. Поєднання цих двох напрямів формує основу для створення нової дослідницької парадигми – «цифрової історії права», яка дозволяє інтегрувати кількісний аналіз із культурологічною інтерпретацією, а локальні емпіричні спостереження – з широкими порівняльними узагальненнями. Викладене вище та проведене дослідження дають можливість сформулювати такі висновки.

1. Традиційна методологія історико-правових досліджень є цінною, але має обмеження, пов'язані з описово-позитивістським характером.

2. Цифрові методи (корпусний аналіз, GIS, мережевий аналіз, візуалізація даних) відкривають нові горизонти у вивченні джерел права, дозволяючи працювати з великими масивами даних.

3. Правова антропологія дає змогу осмислити право як частину соціальної культури, враховуючи його побутові, символічні та ритуальні виміри.

4. Їхнє поєднання створює перспективи для міждисциплінарного синтезу, що відповідає потребам сучасної науки.

Нам видаються перспективними такі напрямки подальших досліджень: а) створення національних цифрових архівів правових пам'яток України (судові книги, звичаєве право, козацькі правові документи) з відкритим доступом; б) розробка цифрових корпусів для комп'ютерного аналізу історико-правових текстів; в) використання GIS та мережевого аналізу для вивчення просторових і соціальних вимірів права; г) подальша інтеграція правової антропології в українську правову історіографію через дослідження повсякденних практик та звичаєвих норм; д) залучення українських дослідників до міжнародних проектів цифрової гуманітаристики, що забезпечить ширший порівняльний контекст та вихід вітчизняної науки на глобальний рівень.

Отже, сучасні методологічні інновації не лише урізноманітнюють інструментарій історика права, але й сприяють оновленню парадигми, роблячи історико-правові дослідження більш гнучкими, міждисциплінарними та відкритими до глобальних наукових трендів.

Література

1. Pasichnyk, N., Rizhniak, R., Deforzh H. Natural and mathematical publications of the Dnipro region at the end of the 19th – beginning of the 20th century: Establishment of educational technology as a science. *History of science and technology*, 2024, vol. 14, issue 2 https://doi.org/10.32703/2415-7422-2024-14-2-374-400

2. Дубровіна Л.А., Лобузіна К.В., Онищенко О.С., Боряк Г.В. Цифрова гуманітаристика та бази даних документальної культурної спадщини в бібліотеках України. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. 25. 290–309. DOI: 10.15407/rksu.25.290. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003850

3. Бобровник С.В. Юридична антропологія: становлення та науковий статус. *Правова держава*. 2017. 28. 111–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2017_28_16

4. Васецький В.Ю. Правова антропологія: філософські аспекти з позиції становища особи в суспільстві. *Правова держава*. 2019. 30. 96–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2019_30_13

5. Бондарук Т.І. Історико-правові дослідження в контексті нової гуманітаристики: деякі тенденції і акценти. *Правова держава*. 2019. 30. 173–180. http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2019_30_22

6. Бабкін В.Д. Методологія історико-правового пізнання. Десяті юридичні читання. Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації: матеріали Міжнародної наукової конференції, 15–16 травня 2014 року. Київ, Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 20–29. URL: https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/aabec543-c892-40b7-9801-c6222c591b34

7. Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. Вип. 28. Київ, 2022. URL: https://doi.org/10.15407/rksu.28

8. Пекарчук В.М. Історико-правові дослідження: особливості методології. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. 4. 42–44. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/7

9. Сівак В.М. Методологія дослідження форми правління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73). № 6. 185–190. https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.6/30

10. Кресін О.В. Становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX століття: компаративна концептуалізація. Автореферат дис… доктора юридичних наук. Харків, 2017. 40 с.

11. Кресін О. Генеза порівняльного правознавства як навчальної дисципліни в німецьких університетах у першій половині XIX ст. *Порівняльне правознавство*. 2013. 1–2. 330–347. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000044791

12. Johanna Drucker. The Digital Humanities Course book. London. 2021. 252 p. https://doi.org/10.4324/9781003106531

13. Franco Moretti. Distant Reading. *Digital Scholarship in the Humanities*. 2014. 30 (1). https://doi.org/10.1093/llc/fqu010

14. Sally Falk Moore. Law as Process: An Anthropological Approach. London, Routledge & Kegan Paul. 1978. 289 p. https://doi.org/10.2307/1409714

15. Roman Law Library (Université Grenoble Alpes). URL: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/

16. Koniaris M., Anagnostopoulos I., Vassiliou Y. Network Analysis in the Legal Domain: A complex model for European Union legal sources. Journal of Complex Networks, Volume 6, Issue 2, April 2018, Pages 243–268, https://doi.org/10.1093/comnet/cnx029

17. Malinowski B. Crime and Custom in Savage Society. London, Routledge & Kegan Paul, 1926.

18. Merry S.E. Legal Pluralism. *Law & Society Review*. 1988. Vol. 22. No. 5. https://doi.org/10.2307/3053638

19. Гуржій О.І. Запорозьке козацтво: формування соціального феномена. Київ, Наукова думка, 1995.

20. Чубинський П. Праці етнографічно-статистичної експедиції в західно-руській край. Київ, Норд-прес. 2008. 632 с.

21. Кременецький земський суд. Описи актових книг XVI-XVII ст. Центр. держ. іст. архів УРСР; [ред. І. Л. Бутич]. Київ, Друк. МВС УРСР, 1959. Назва обкл.: Кременецький земський суд. Описи актових книг. Вип. 1: Книги № I-II (1568–1598) [описи склали: Л.А. Попова та ін.]. 1959. 256 с.

References

1. Pasichnyk, N., Rizhniak, R., Deforzh H. (2024). Natural and mathematical publications of the Dnipro region at the end of the 19th – beginning of the 20th century: Establishment of educational technology as a science. *History of science and technology*, vol. 14, issue 2 https://doi.org/10.32703/2415-7422-2024-14-2-374-400

2. Dubrovina L.A., Lobuzina K.V., Onyshchenko O.S., Boriak H.V. (2020). Tsyfrova humanitarystyka ta bazy danykh dokumentalnoi kulturnoi spadshchyny v bibliotekakh Ukrainy [Digital Humanities and Databases of Documentary Cultural Heritage in the Libraries of Ukraine]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy – Manuscript and Book Heritage of Ukraine*. 25. 290–309. DOI: 10.15407/rksu.25.290. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003850 [in Ukrainian].

3. Bobrovnyk S.V. (2017). Yurydychna antropolohiia: stanovlennia ta naukovyi status. [Legal Anthropology: Formation and Scientific

Status]. *Pravova derzhava – Rule of Law*. 28. 111–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2017_28_16 [in Ukrainian].

4. Vasetskyi V.Iu. (2019). Pravova antropolohiia: filosofski aspekty z pozytsii stanovyshcha osoby v suspilstvi [Legal Anthropology: Philosophical Aspects from the Perspective of the Individual's Position in Society]. *Pravova derzhava – Rule of Law*. 30. 96–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2019_30_13 [in Ukrainian].

5. Bondaruk T.I. (2019). Istoryko-pravovi doslidzhennia v konteksti novoi humanitarystyky: deiaki tendentsii i aktsenty [Historical-Legal Research in the Context of the New Humanities: Certain Trends and Emphases]. *Pravova derzhava – Rule of Law*. 30. 173–180. http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2019_30_22 [in Ukrainian].

6. Babkin V.D. (2014). Metodolohiia istoryko-pravovoho piznannia. Desiati yurydychni chytannia. Yurydychna osvita i nauka v Ukraini: tradytsii ta novatsii: materialy Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii, 15–16 travnia 2014 roku [Methodology of Historical-Legal Cognition. The Tenth Legal Readings. Legal Education and Science in Ukraine: Traditions and Innovations: Proceedings of the International Scientific Conference, May 15–16, 2014]. Kyiv, Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova. Київ. P. 20–29. URL: https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/aabec543-c892-40b7-9801-c6222c591b34 [in Ukrainian].

7. Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy (2022). Arkheohrafichni doslidzhennia unikalnykh arkhivnykh ta bibliotechnykh fondiv. [Manuscript and Book Heritage of Ukraine: Archeographic Studies of Unique Archival and Library Collections]. Vyp. 28. Kyiv. URL: https://doi.org/10.15407/rksu.28 [in Ukrainian].

8. Pekarchuk V.M. (2023). Istoryko-pravovi doslidzhennia: osoblyvosti metodolohii. [Historical and Legal Studies: Methodological Specifics]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*. 4. 42–44. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/7 [in Ukrainian].

9. Sivak V.M. (2023). Metodolohiia doslidzhennia formy pravlinnia. [Methodology of the Study of the Form of Government]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky – Scientific Notes of V.I. Vernadsky TNU. Series: Legal Sciences*. Tom 34 (73). № 6. 185–190. https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.6/30 [in Ukrainian].

10. Kresin O.V. (2017). Stanovlennia teoretychnykh zasad porivnialno-pravovykh doslidzhen u druhii polovyni XVIII – pershii tretyni XIX stolittia: komparatyvna kontseptualizatsiia. [The Formation of Theoretical Foundations of Comparative Legal Research in the Second Half of the 18th – First Third of the 19th Century: Comparative Conceptualization]. Avtoreferat dys… doktora yurydychnykh nauk. Kharkiv, 40 p. [in Ukrainian].

11. Kresin O. (2013). Heneza porivnialnoho pravoznavstva yak navchalnoi dystsypliny v nimetskykh universytetakh u pershii polovyni XIX st. [The Genesis of Comparative Jurisprudence as an Academic Discipline in German Universities in the First Half of the 19th Century]. *Porivnialne pravoznavstvo – Comparative Jurisprudence*. 1–2. 330–347. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000044791 [in Ukrainian].

12. Johanna Drucker (2021). The Digital Humanities Course book. London. 252 p. https://doi.org/10.4324/9781003106531

13. Franco Moretti (2014). Distant Reading. *Digital Scholarship in the Humanities*. 30 (1). https://doi.org/10.1093/llc/fqu010

14. Sally Falk Moore (1978). Law as Process: An Anthropological Approach. London, Routledge & Kegan Paul. 289 p. https://doi.org/10.2307/1409714

15. Roman Law Library (Université Grenoble Alpes). URL: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/

16. Koniaris M., Anagnostopoulos I., Vassiliou Y. (2018). Network Analysis in the Legal Domain: A complex model for European Union legal sources. Journal of Complex Networks, Volume 6, Issue 2, Pages 243–268, https://doi.org/10.1093/comnet/cnx029

17. Malinowski B. (1926). Crime and Custom in Savage Society. London, Routledge & Kegan Paul.

18. Merry S.E. (1988). Legal Pluralism. *Law & Society Review*. Vol. 22. No. 5. https://doi.org/10.2307/3053638

19. Hurzhii O.I. (1995). Zaporozke kozatstvo: formuvannia sotsialnoho fenomena [The Zaporozhian Cossacks: The Formation of a Social Phenomenon]. Kyiv, Naukova dumka. [in Ukrainian].

20. Chubynskyi P. (2008). Pratsi etnohrafichno-statystychnoi ekspedytsii v zakhidno-ruskii krai [Works of the Ethnographic and Statistical Expedition to the Western Rus' Region]. Kyiv, Nord-pres. 632 p. [in Ukrainian].

21. Kremenetskyi zemskyi sud (1959). Opysy aktovykh knyh XVI-XVII st. Tsentr. derzh. ist. arkhiv URSR; [red. I. L. Butych]. Kyiv, Druk. MVS URSR, 1959. Nazva obkl.: Kremenetskyi zemskyi sud. Opysy aktovykh knyh. Vyp. 1: Knyhy № I-II (1568–1598) [opysy sklaly: L.A. Popova ta in.] [Kremenets Land Court. Inventories of Record Books of the 16th–17th Centuries. Central State Historical Archive of the Ukrainian SSR; [ed. I. L. Butych]. Kyiv: Printing House of the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian SSR, 1959. Cover title: Kremenets Land Court. Inventories of Record Books. Issue 1: Books No. I–II (1568–1598) [inventories compiled by L. A. Popova et al.]]. 256 p. [in Ukrainian].

Nataliia Pasichnyk
Doctor of Historical Sciences, Professor
Senior Research Fellow of the Secretariat of the Academic Council
https://orcid.org/0000-0002-0923-9486
Renat Rizhniak
Doctor of Historical Sciences, Professor
Honored Worker of Education of Ukraine
Head of the Department of General Legal Disciplines
https://orcid.org/0000-0002-1977-9048
(Donetsk State University of Internal Affairs)

MODERN METHODOLOGICAL INNOVATIONS IN HISTORICAL-LEGAL RESEARCH: DIGITAL HUMANITIES AND LEGAL ANTHROPOLOGY

The article examines contemporary methodological innovations in legal history through the lenses of digital humanities and legal anthropology. It argues that traditional approaches in the history of state and law, while valuable, remain limited due to their predominantly descriptive and positivist orientation, which emphasizes normative texts and neglects the socio-cultural dimensions of law. The novelty of the article lies in a comprehensive analysis of two innovative methodologies – digital humanities and legal anthropology – and their potential complementarity. Digital tools such as corpus and content analysis, geographic information systems (GIS), network modeling, and data visualization are shown to provide unprecedented opportunities for large-scale examination of legal sources, enabling comparative research across temporal and regional contexts. Legal anthropology, in turn, highlights law as a socio-cultural phenomenon expressed in customs, practices, symbols, and rituals. Special attention is paid to the Ukrainian context, including the study of Cossack customary law and the practices of rural communities in the nineteenth century, which demonstrate how anthropological sensitivity can be effectively combined with digital methods. The concept of a "digital legal history" is proposed as an interdisciplinary research framework that integrates quantitative analysis with cultural interpretation of legal phenomena. The conclusions emphasize the need to create national digital archives of legal monuments, to develop corpora suitable for computational analysis, and to encourage the active participation of Ukrainian scholars in international digital humanities projects. The article outlines further perspectives for the synthesis of digital methods and legal anthropology as a foundation for renewing the paradigm of legal-historical scholarship.

Keywords: legal history, digital humanities, legal anthropology, customary law, digital archives, network analysis, GIS, digital legal history.